

Arviointi, politiikka ja kulttuuri: kenen ehdoilla arvioidaan mitäkin?

Mikä on arvioinnin ja vertailun merkitys liikuttaessa yli kulttuuristen rajojen? Vertailaanko ensin, ja arvioidaanko sitten. Yhtenä vertailututkimuksen yleisenä tavoitteena on luoda empiirisesti tieteellistä tietoa samanlaisuuksista ja erilaisuuksista siten, että erojen vaikutuksia kyetään selittämään tai ymmärtämään. Tämä herättääkin kysymyksen siitä, miltä pohjalta asetetaan ne arvot, joihin kulttuurista heterogeenisyyttä peilataan? Miten arvioidaan onko samanlaisuus samanlaisuutta, erilaisuus todella erilaisuutta? Tämä kysymys on noussut mieleemme useammin kuin kerran tehdesämme vertailututkimusta: Työ, terveys ja hyvinvointi Suomessa ja Japanissa. Saatuamme teoksen valmiiksi olimme entistä varmempia siitä, että ontologisten kulttuuristen erojen laiminlyöntiä vertailututkimuksessa ei voi väheksyä. Käsitys mm. japanilaisuudesta on hyvin pitkälle länsimaisesti suodatettu totuus ja harvat vertailututkijat eivät ole edes kuulleet japanilaisesta yhteiskuntatutkimuksesta - keskeisimpiä tutkimuksia kun ei ole koskaan käännetty muille kielille.

1990-luvulla Japanin ei enää olisi tarvinnut kohottaa taloudellisen hyvinvoinnin kasvuaan, vaan pikemminkin elämisen laadun tasoa. Johtamisen Z- teoriakin oli länsimainen suodatus japanilaisesta yhteiskunnasta, josta poisoppiminen olisi vihdoinkin aiheellista. Elinikäisistä työsuhteista kun on päästy vähitellen eroon niissä harvoissakin suuryhtiöissä, joiden pohjalta luotiin yleistys japanilaisesta sitoutuneisuudesta ja työsuhteiden elinikäisyydestä: nykyisin kaikilla työpaikoilla on hyvin monenlaisia työsuhteita. Länsimaat ovat tunnetusti kiinnostuneita vain siitä, mikä niitä Japanissa kiinnostaa: länsimaiset tarinat Japanista eivät kuitenkaan tee oikeutta kulttuurille, josta ei koskaan ole tullut niin eurooppalaista kuin länsimaissa on toivottu.

Japani on siis länsimaissa ajallisesti ja paikallisesti rajatussa diskurssissa yksinkertaistettu laatumaaksi, mutta todellisuudessa tuo laatu ei yllä tavallisen japanilaisen elämään - ahtaat asumisolot, vapaa-ajan vähyyys ja ajanpuute avioliittojen ihmissuhteissa on ollut se hinta, minkä länsimaalaisittain japanilaiset ovat tuosta 'laadusta' joutuneet maksamaan. Vuoden 1999 White Paper kirjoittaakin elämänlaan tavoitteesta: elinikäinen työsuhdekin on kääntynyt mahdollisuudeksi valita joustava työsuhde. Tieteellisesti japanilaisen ja suomalaisen hyvinvoinnin vertailu ei ole näin yksinkertaista, koska se mitä japanilainen kokee ei ole käännettävissä ongelmitta länsimaisen kulttuurin tiedon määritelmän. Toisaalta tuota korkeaa elintasoakin on vaikeaa löytää Tokion koillisalueen työläiskortteleista tai autoituvilta syrjäseuduilta.

Molemminpuolista tarvetta vertailuun ja arviointiin sekä sen myötä tapahtuvaan oppimiseen silti on. Japani on menossa kohti paikallista itsehallintojärjestelmää meidän suomalaisten koettua valtionosuusuudistuksemme. Koizumin hallinnon uudistusohjelma on hiljalleen pyrkinyt siirtämään yhä enemmän päätäntävaltaa 47 läänille ja tuhansille kunnille. Ohjelman nimenä on chihō bunken (desentralisaatio) ja Tokiosta käsin kyse ei ole mistään vähäisemmästä kuin Japanin valtiontalouden pelastamisesta siten, että (nimellistä) itsenäisyyttä vastaan valtion tukea leikataan kaikilla alueilla. Kyseessä on myös tulonsiirto ja vallansiirto omillaan selviytyville väkirikaille, äänestäjien kunnille maaseutuvaltaisilta ja tukiaisissa suosituilta alueilta, jotka tähän saakka ovat olleet liberaalidemokraattisen puolueen erityissuojeluksessa. Poliittisen kamppailun lopputulos on kaikkea muuta kuin selvä ja kamppailua on käyty Koizumin hallinnon kausi.

Eläkkeiden maksajia Japanissakaan ei tule olemaan riittävästi: eläkemaksuja tulisi 2020 kerätä 60 % enemmän kuin nykyään (Ueda 1997). Eläkejärjestelmä on rahoituskriisissä monestakin syystä. Ensinnäkin se luotiin paloittain ja kansaneläkejärjestelmä perustui pitkään vapaaehtoisuuteen. Käytännössä vapaiden ammattien harjoittajien maksuja ei ole valvonut kukaan ja ylipäättänsä varoja on rahastoitu ainoastaan kädestä suuhun toimimiseen. Varsinaisesti eläkemaksujen perintä kuuluu Sosiaalivakuutuslaitokselle. Vuoden 2004 arvioiden mukaan noin 10 miljoonaa ihmistä tai noin 45% lakisääteisesti maksuvelvollisista laiminlöi maksunsa ainakin yli kuukauden osalta budjettivuosina 2002/2003. Maksujen perintä siirrettiin vuonna 2002 paikallishallinnolta valtakunnalliselle keskusvirastolle paljolti juuri tehostamaan maksujen perintää ja tasoittamaan alueellisia eroja perinnässä. Aiempi väite oli, että 3300 vastuullista paikallistason yksikköä oli aivan liikaa ja että paikalliset 312 Sosiaalivakuutuslaitoksen alaista toimistoa voisi tehokkaimmin hoitaa maksujen perinnän. Aiemmin paikallistasolla oli tavallista delegoida maksujen perintä erilaisille paikallisille talouden ja teollisuuden järjestöille, mikä taas aiheutti suurta kirjavuutta maksujen keruun tehokkuudessa ja kattavuudessa. Kuitenkin näyttää siltä, että maksujen laiminlyönti on itse asiassa tasaisesti lisääntynyt ja vuonna 2002 todelliseksi maksuprosentiksi tilastoitiin 62,8 prosenttia. Näyttää myös siltä, että nykyinen keruujärjestelmä ei tavoita edes kaikkia niitä, jotka ennen maksoivat tunnollisesti maksunsa paikallisten talouden ja teollisuuden järjestöjen kautta. Hallinnollisesti maksujen perinnän suorittavat 1800 erillistä maksujen kerääjää. On esimerkiksi paljastunut, että kerääjät eivät koskaan ole luoneet kattavia yhteistietoja koskevia tiedostoja maksuvelvollisista ja niin ollen kerääjien on ollut vaikea patistella maksunsa laiminlyöneitä. Hallinnolliselta kannalta maksujen perinnän tehostaminen kertoo myös miten vaikeaa Japanissa usein on eri organisaatioilla toimia yhteistyössä keskenään. Sen sijaan, että entinen järjestelmä romutettiin kokonaan, olisi ollut järkevämpää käyttää hyväksi toimivia paikallisia talouden ja teollisuuden järjestöjen verkostoja ja tehostaa toimintaa siellä missä ongelmat olivat suurimpia.

Kun joku tilastoja vertaileva erehtyy Japania katsottuaan toteamaan, siellä olevan maailman toimivamman terveysjärjestelmän, ei enempää voisi harhaan mennä. Tilanne on pikemminkin niin, että japanilaiset elivät vuosisatoja niin terveesti, etteivät he edes tarvinneet järjestelmää. Ja nyt ikääntyminen ja länsiruoka lisää tarpeita. Suomalaiset taas tuntuvat elävän epäterveesti siinä määrin, ettei sellaista järjestelmää olekaan joka auttaisi. Ja heti nämä sanottuamme pitää muistaa, että vertailuongelmat vain vaikeutuvat analyysitason siirtyessä lähemmäksi esimerkiksi sairaaloiden lattia-tasoa.

Suurin kontrasti Suomeen on esimerkiksi sairaanhoitajien kohdalla. Suomessa hoitajien ja lääkärin suhde on kehittynyt jo toisiaan tukevaksi ja yleensä potilaat saavat parhaiten tietoa hoidostaan hoitajilta. Suomalaisen erikoislääkärin roolina on selvittää mahdollisimman hyvin mikä on paras mahdollinen hoito. Tämä tieto myös välittyy Suomessa hyvin hoitajille. Japanissa on toisin: kukaan ei lopullisen diagnoosin tehneen lääkärin lisäksi tiedä mihin diagnoosi oikeastaan perustuu. Kokeneet sairaanhoitajat toki tietävät paljon eri sairauksista ja niiden hoidosta, mutta yleensä ovat huomattavasti suomalaisia kollegoitaan varovaisempia sanomaan mitään, mikä potentiaalisesti voisi johtaa heidät törmäyskurssille lääkärin kanssa. Japanilaiset sairaanhoitajat varsinkin suurissa sairaaloissa helposti omaksuvat hymyilevän laupeudensisaren roolin, mitä tukee vielä vahvasti lääkärin ja sairaanhoitajan ammattiin Japanissa liittyvä sukupuoliroolien ero. Hierarkia ja sukupuolirooli yhdessä johtavat japanilaisissa sairaaloissa siihen, että sairaanhoitajille, osastonhoitajaa lukuunottamatta, ei mielellään delegoida vastuuta ja päätösvaltaa, mikä johtaa ylenmääräiseen varovaisuuteen hoitajien keskuudessa.

Jos nyt sitten asetetaan vertailulle tämän viimeisen esimerkin mukaisesti jokin arvo, johon samanlaisuuksia ja erilaisuuksia suhteutetaan, tekisi mieli tutkijana juosta karhuun. Kuka tuon arvon asettaa? Japanilaiset tuskin luopuvat kannastaan sen enempää kuin suomalaisetkaan. Miten siis asetamme vertailulle tavoitteen? Uskomme vastauksen löytyvän siitä, että länsimaisten vertailijoiden tulee ensin tiedostaa, että japanilainenkin voi olla todella onnellinen, vaikkei hänellä olekaan länsimaisia arvoja. On kuunneltava herkästi sitä mitä ei ymmärrä ja kuule.

Jari Vuori

Mika Merviö